

ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ СУДОВОМУ РОЗГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ (ОКРЕМИЙ АСПЕКТ)

Одерій Олексій Володимирович,

доктор юридичних наук, професор
Донецький державний університет внутрішніх справ МВС України

Мудрецький Роман Володимирович

кандидат юридичних наук,
суддя Дніпровського апеляційного суду, Україна

Основною метою державної політики щодо подолання протидії відправленню правосуддя має бути виявлення та запобігання її соціальних передумов і наслідків, викриття актів протидії, обов'язкова відповідальність винних у їх вчиненні. Положення, закріплені на законодавчому рівні, додають усій сукупності заходів, спрямованих на боротьбу з цим явищем, системного та загальнообов'язкового характеру. В той же час, на недостатність існуючих правових засобів боротьби з протидією судовому розгляду у кримінальних провадженнях вказали 89% опитаних суддів, 81,7% працівників правоохоронних органів, 85% захисників. Лише 35,9% суддів реагували на факти протидії шляхом використання правових методів, 39,1% перешкодою для цього вказали відсутність надійних правових засобів. [1, с. 71].

В умовах реформування кримінальної юстиції та прагнення України до європейських стандартів розкриття правових основ подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях доцільно здійснити, насамперед, спираючись на міжнародне законодавство.

У зв'язку із зазначеним особливою актуальності набувають питання виконання Україною вимог міжнародних зобов'язань. Так, пунктом 11.5 Висновку Парламентської Асамблеї Ради Європи № 190 (1995) «Щодо заявки України на вступ до Ради Європи» однією з умов надання Україні статусу «члена Ради Європи» була визначена необхідність «протягом року з дня вступу до Ради Європи» прийняти новий Кримінально-процесуальний кодекс [2]. Проте, не дивлячись, що аналогічне завдання надалі визначено й у інших резолюціях Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1244 (2001), № 1513 (2001), № 1346 (2003), №1466 (2005), № 1755 (2010), досягти виконання зазначеної умови вдалось лише за впливом шістнадцяти років після вступу України до Ради Європи прийняттям 13 квітня 2012 року нового Кримінального процесуального Кодексу України (надалі КПК) [3].

Аналіз нормативних актів міжнародного права свідчить, що регламентація діяльності з подолання протидії у них здійснюється за трьома напрямками: 1) забезпечення гарантій дотримання прав і свобод особистості у відправленні правосуддя; 2) організація діяльності міжнародних органів кримінальної юстиції

(Європейський суд з прав людини; Інтерпол; Бюро з координації боротьби з організованою злочинністю й іншими небезпечними видами злочинів на території Співдружності Незалежних Держав); 3) забезпечення взаємної (як правило, двосторонньої) правової допомоги між правоохоронними органами держав у кримінальних справах [4, с. 92].

У «Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою», прийнятій 29 листопада 1985 року резолюцією 40/34 Генеральної Асамблеї ООН [5], по-перше, звернула увагу світової спільноти на важливість вирішення проблеми забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства як одну з основних умов ефективної боротьби зі злочинністю, по-друге, на основі аналізу національного кримінального та кримінально-процесуального законодавства держав – членів ООН визнала недостатність законодавчих заходів подолання протидії розслідуванню, зокрема заходів щодо захисту осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, у більшості держав, і по-третє, у зв'язку із цим вказала на необхідність перегляду існуючих заходів. У п. 2 «Рекомендацій щодо здійснення Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою», прийнятих резолюцією Економічної і Соціальної Ради ООН 1989/57 від 24 травня 1989 року, державам рекомендовано реалізовувати положення Декларації за допомогою [6]: «а) прийняття та здійснення положень, що містяться в Декларації, у їх національних системах правосуддя відповідно до їх конституційного процесу й внутрішньої практики; d) розроблення заходів захисту жертв від зловживань, наклепницьких обвинувачень або залякування в ході чи в результаті будь-якого кримінального або іншого розгляду, пов'язаного зі злочинном».

Крім «Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою», до документів, що складають міжнародно-правову основу для розроблення національних правових засобів забезпечення подолання протидії розслідуванню та судовому розгляду, належать «Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку», прийнятий резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року [7], «Основні принципи незалежності судових органів», схвалені резолюціями 40/32 і 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року [8], «Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню у будь-якій формі», затверджений резолюцією 40/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року [9 107], «Основні принципи, що стосуються ролі юристів», прийняті Восьмим конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками (Гавана, 27.08. – 7.09.1990 р.) [10].

Усі разом ці документи складають модель побудови національних правових інститутів, які забезпечують подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень та судовому розгляду у кримінальних провадженнях

Аналіз сучасного правового забезпечення подолання протидії свідчить, що правові засоби її подолання вміщено в різних нормативних актах – Кодексі України про адміністративні правопорушення (надалі КупАП) [11], Кримінальному кодексі України 2001 року (надалі КК) [12], Законі України «Про

забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року, Законі України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 року № 1700-VII [13], Законі України «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» від 23.12.1993 № 3781-XII [14] та інших нормативних актах.

Конкретні правові норми, які встановлюють відповідальність за різні способи протидії, що становлять по суті заборонені діяння, містяться в КУпАП та КК України. Основу правового забезпечення протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях складають також норми кримінального процесуального права, що ґрунтуються на конституційних приписах про забезпечення захисту прав і свобод громадян під час відправлення правосуддя [15, с. 199]. Кримінально-процесуальне право встановлює правила поведінки учасників кримінального процесу й регулює процедуру реалізації ними своїх прав і обов'язків та за своєю природою не може містити матеріальні норми, які визначають покарання осіб за скоєння дій, що перешкоджають судовому розгляду, з урахуванням ступеня їх суспільної небезпечності. Тут зазначимо, що деякі норми передбачають, наприклад, штрафні санкції за невиконання покладених на учасників кримінального судочинства обов'язків.

Таким чином, передбачені законодавством правові норми, що регламентують заходи подолання протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях за предметною їх приналежністю можна поділити на адміністративно-правові, кримінально-правові та кримінально-процесуальні.

Адміністративне право містить норми, що встановлюють відповідальність за невиконання владних розпоряджень посадових осіб правоохоронних органів і суду та вміщені у главі 15 КУпАП «Адміністративні правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління» і об'єднані родовим об'єктом «встановлений порядок управління». Зокрема, можна назвати такі об'єкти посягання на правовідносини у сфері судоустрою, діяльності органів досудового розслідування та прокуратури, як:

- прояв неповаги до суду (ст. 185-3);
- злісне ухилення свідка, потерпілого, експерта, перекладача від явки до органів досудового розслідування чи прокурора (ст. 185-4);
- перешкоджання явці до суду народного засідателя, присяжного (ст. 185-5);
- невжиття заходів щодо окремої ухвали суду (ст. 185⁶);
- ухилення від виконання законних вимог прокурора (ст. 185⁸);
- розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 185¹¹);
- невиконання законних вимог Вищої ради правосуддя, її органу або члена Вищої ради правосуддя (ст. 188³²);
- невиконання законних вимог Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України щодо надання інформації (ст. 188³⁵).

Кримінально-правові заходи, будучи закріпленими у нормах кримінального права, відіграють важливу роль у припиненні, усуненні та нейтралізації протидії.

Вони закріплюють ознаки складу конкретних злочинних діянь, які, по суті є різними видами (формами) протидії, і визначають, об'єктивну сторону цього діяння, суб'єкта і суб'єктивну сторону [16, с. 257]. Такі норми містяться в Особливій частині КК України (ст.ст. 209, 343, 345, 347, 349, 364, 365, 368, 369, 371–388, 393, 394, 396–400 розділів VII «Злочини у сфері господарської діяльності», XV «Злочини проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян», XVII «Злочини у сфері службової діяльності» і XVIII «Злочини проти правосуддя»). Проте всі разом зазначені статті чинного законодавства складають достатньо розгалужений правовий інститут захисту стадій кримінального процесу, а також його учасників від передбачених у них діянь, що вчиняються з метою протидії судовому розгляду у кримінальних провадженнях.

Кримінально-процесуальними нормами регламентовано заходи, що переважно спрямовані на процесуальне забезпечення кримінального провадження. З прийняттям КПК України (2012 року) законодавцем значно удосконалено норми, які прямо або опосередковано спрямовані на попередження і подолання приховування злочинної діяльності, інших видів протидії. Зокрема, важливими і покликаними попередити та нейтралізувати протидію злочинного середовища є норми:

1) щодо удосконалення та розширення засобів доказування. В першу чергу, йдеться про врегулювання загальних процедур організації проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні;

2) щодо удосконалення системи запобіжних заходів з урахуванням потреб практики боротьби з протидією, оскільки ці заходи безпосередньо спрямовані на її попередження і подолання, запобігання спробам: а) переховатися від органів досудового розслідування та/або суду; б) знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення; в) незаконно вплинути на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; г) перешкодити кримінальному провадженню іншим чином; д) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому особа підозрюється, обвинувачується (ст. 177 КПК України). Новою метою застосування цих заходів стало, зокрема, запобігання незаконному впливу на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;

3) щодо раціоналізації та спрощення кримінального процесу, що запобігає здійсненню впливу на учасників кримінального провадження;

4) щодо більш чіткої регламентації прав учасників кримінального провадження, що запобігає спробам зловживання цими правами, а з іншого боку, запобігає спробам неправомірного тиску на вказаних осіб з боку правоохоронних органів та інших осіб. Вперше у КПК введено поняття розумних строків як однієї із засад кримінального провадження. Цей принцип прямо впливає із статті 6

Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з якою кожний має право у розгляді будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення на справедливий і публічний розгляд справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, установленим законом.

Наведена інформація не є всеохоплюючою, проте задає вектор у розумінні питання подолання протидії розслідуванню кримінальних правопорушень та судовому розгляду у кримінальних провадженнях.

Список літератури:

1. Одерій О.В. Протидія судовому розгляду у кримінальних провадженнях та шляхи її подолання у сучасних реаліях: монографія / О.В. Одерій, Р.В. Мудрецький. – Київ: КНТ. 2021. 224 с.
2. Щодо заявки України на вступ до Ради Європи: Висновок Парламентської Асамблеї Ради Європи № 190 (1995), офіційний сайт Верховної Ради України, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_590 (дата звернення: 25.04.2023).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. *Голос України*. 2012.
4. Шехавцов Р.М. Форми та способи протидії розслідування злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями): дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук. Луганськ, 2003. 238 с.
5. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою, резолюція 40/34 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114 (дата звернення: 25.04.2023).
6. Рекомендації щодо здійснення Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочину та зловживання владою, резолюція Економічної і Соціальної Ради ООН 1989/57 від 24 травня 1989 року, URL: <https://www.un.org/ecosoc/> (дата звернення: 25.04.2023).
7. Кодекс поведінки посадових осіб у підтриманні правопорядку, резолюцією 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року, URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_282 (дата звернення: 25.04.2023).
8. Основні принципи незалежності судових органів», резолюції 40/32 і 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада 1985 року, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201 (дата звернення: 25.04.2023).
9. Звід принципів захисту всіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню у будь-якій формі, резолюція № 40/173 Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1988 року , URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_206 (дата звернення: 25.04.2023).
10. Основні принципи, що стосуються ролі юристів, прийняті Восьмим конгресом ООН з попередження злочинності та поводження з правопорушниками, 27.08. – 7.09.1990 р., URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_313 (дата звернення: 25.04.2023).

11. Кодекс України про адміністративні правопорушення № 8073-Х від 07.12.1984 р. Офіційний сайт Верховної Ради України, URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/ed20190119> (дата звернення: 25.04.2023).

12. Кримінальний Кодекс України: Закон України № 2341-III від 05.04.2001 р., офіційний сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/ed20190111> (дата звернення: 25.04.2023).

13. Про запобігання корупції: Законі України від 14.10.2014 року № 1700-VII. Офіційний сайт Верховної Ради України, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> (дата звернення: 25.04.2023).

14. Про державний захист суддів та працівників правоохоронних органів : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII *Відомості Верховної Ради*. 1994. № 11. С. 50.

15. Лисиченко В. К. Нова Конституція України і питання вдосконалення кримінально-процесуальної діяльності правоохоронних органів. *Конституція України – основа подальшого розвитку законодавства: Збірник наукових праць*. Київ, 1997. Вип. 2. С. 197-206.